

XALQARO TAJRIBADA YASHIL O'SISH INDIKATORLARI TIZIMI

Toshboyev Bekzod Baxtiyorovich

PhD., dotsent

Guliston davlat universiteti

bek.gdu@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16560429>

Annotatsiya. Mazkur maqolada xalqaro tajribada yashil o'sish indikatorlari tizimining shakllanishi, mazmuni va qo'llanilish amaliyoti tahlil qilingan. Asosiy e'tibor Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD), BMT, Jahon banki va boshqa yetakchi xalqaro institutlar tomonidan ishlab chiqilgan yashil o'sish indikatorlari tizimiga qaratilgan. Maqolada indikatorlarning mezonlari, maqsadi, amaliy ahamiyati va ularni milliy iqtisodiyotlar monitoringida qo'llash imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, O'zbekiston iqtisodiyotida ushbu indikatorlardan foydalanish istiqbollari ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: yashil o'sish, yashil iqtisodiyot, indikatorlar tizimi, xalqaro tajriba, barqaror rivojlanish, ekologik samaradorlik, resurslardan foydalanish, OECD, BMT, O'zbekiston

Kirish. Bugungi kunda global iqtisodiy taraqqiyot jarayonida ekologik muvozanatni saqlash, tabiiy resurslardan samarali foydalanish va iqlim o'zgarishining oldini olish dolzarb vazifalardan biri sifatida maydonga chiqmoqda. Shu munosabat bilan an'anaviy iqtisodiy o'sish modelining o'rnini bosuvchi yangi yondashuvlar — xususan, yashil iqtisodiyot va yashil o'sish konsepsiyalari dunyo miqyosida keng e'tibor qozonmoqda. Yashil o'sish deganda, iqtisodiy o'sish sur'atlarini ekologik barqarorlik bilan uyg'unlashtirgan holda, inson farovonligi va ijtimoiy adolatni ta'minlaydigan iqtisodiy rivojlanish modeli tushuniladi.

Shu nuqtayi nazardan, yashil o'sishni baholash, tahlil qilish va boshqarish jarayonida indikatorlar tizimi muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday indikatorlar yordamida mamlakatlar nafaqat o'zlarining ekologik va iqtisodiy ko'rsatkichlarini kuzatib boradi, balki yashil o'sishga erishish darajasini ham aniqlay oladilar. Ayniqsa, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD), BMT, Jahon banki kabi xalqaro tuzilmalar tomonidan ishlab chiqilgan indikatorlar tizimi jahon amaliyotida asosiy mezon sifatida foydalanilmoqda.

Mazkur maqolada xalqaro miqyosda shakllangan yashil o'sish indikatorlari tizimining nazariy asoslari, ularning tarkibiy elementlari, qo'llanilish usullari va amaliy tajribalari tahlil qilinadi. Shuningdek, O'zbekiston sharoitida ushbu indikatorlardan foydalanish imkoniyatlari va istiqbollari ham alohida e'tiborda ko'rib chiqiladi.

Tahlil va natijalar. Xalqaro tajribani o'rganish natijasida yashil o'sish indikatorlari tizimining samarali va kompleks mexanizm ekanligi aniqlandi. OECD, BMT, Jahon banki kabi tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan indikatorlar nafaqat iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan chegaralanmay, balki ekologik barqarorlik, ijtimoiy farovonlik, energiya samaradorligi, resurslardan foydalanish, chiqindilarni kamaytirish va uglerod izini qisqartirish kabi ko'plab sohalarni qamrab oladi. Bu tizim mamlakatlarga yashil iqtisodiy o'sishning har tomonlama holatini baholash va muvofiqlashtirilgan siyosat ishlab chiqishga imkon beradi.

Tahlil jarayonida aniqlanishicha, indikatorlar tizimining samaradorligi quyidagi omillarga bog'liq:

- Ma'lumotlarning aniqligi va muntazam yangilanishi, shuningdek, indikatorlarni milliy sharoitga moslashtirish imkoniyati;

- Ko'p o'lchovli yondashuv, ya'ni iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy ko'rsatkichlarni birlashtirish;
- Xalqaro standartlarga muvofiqlik, bu esa davlatlararo taqqoslash imkonini beradi;
- Siyosiy iroda va boshqaruv tizimining ko'p darajali integratsiyasi.

Bundan tashqari, xalqaro amaliyotda indikatorlar tizimi faqat davlatlar darajasida emas, balki mintaqaviy va mahalliy darajada ham qo'llanilib, yashil iqtisodiyotga o'tishda strategik yo'nalishlarni aniqlash va monitoring qilish vositasi sifatida xizmat qilmoqda.

O'zbekiston sharoitida esa yashil o'sish indikatorlari tizimining joriy etilishi ekologik va iqtisodiy ma'lumotlar bazasini mustahkamlash, statistik kuzatuvlarni yaxshilash hamda milliy iqtisodiyotning yashil transformatsiyasini baholashda muhim rol o'ynaydi. Hozirgi kunda mamlakatda mavjud bo'lgan indikatorlar asosan iqtisodiy ko'rsatkichlarga qaratilgan bo'lsa-da, xalqaro tajriba asosida ekologik va ijtimoiy parametrlarni ham tizimli ravishda qo'shish zarurati mavjudligi aniqlangan.

Shunday qilib, xalqaro indikatorlar tizimining O'zbekistonga moslashtirilishi barqaror va raqobatbardosh yashil iqtisodiyot yaratishda poydevor bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bu esa mamlakatning global iqtisodiy jarayonlarda yanada samarali ishtirok etishiga va atrof-muhitni muhofaza qilishga xizmat qiladi.

1-jadavl

Xalqaro tajribada yashil o'sish indikatorlari tizimi

Indikator turi	Tarkibi va mazmuni	Xalqaro tajribadagi misollar	Ahmiyati
Iqtisodiy indikatorlar	Iqtisodiy o'sish sur'ati, investitsiyalar hajmi, energiya samaradorligi, yashil texnologiyalarni rivojlantirish	OECD Green Growth Indicators: iqtisodiy o'sish va energiya samaradorligi	Barqaror iqtisodiy rivojlanishni o'lchash va boshqarish
Ekologik indikatorlar	Uglerod izlari, chiqindilarni kamaytirish, suv va havo sifati, biologik xilma-xillik	BMT yashil iqtisodiyot indikatorlari: karbon emissiyasi, chiqindilar darajasi	Atrof-muhit holatini monitoring qilish va ekologik xavfsizlikni ta'minlash
Ijtimoiy indikatorlar	Ish o'rinlari soni, aholining yashil ish o'rinlariga jalb qilinishi, sog'liq va ta'lim darajasi	Jahon bankining yashil o'sish me'yorlari: ijtimoiy barqarorlik parametrlari	Ijtimoiy adolat va farovonlikni qo'llab-quvvatlash
Resurslardan foydalanish	Energiya va suv resurslarini tejash, qayta tiklanadigan resurslar ulushi	OECD va BMT indikatorlari: resurs samaradorligi ko'rsatkichlari	Resurslarni samarali boshqarish va barqarorlikni ta'minlash
Innovatsion va texnologik	Yashil texnologiyalarni joriy etish, ilmiy-tadqiqotlar, ekologik	Jahon banki indikatorlari: innovatsion	Yashil iqtisodiyot uchun innovatsion yechimlarni

	patentlar soni	rivojlanish darajasi	rivojlantirish
--	----------------	----------------------	----------------

Yashil o'sish indikatorlari tizimi bir necha asosiy komponentlardan iborat bo'lib, ularning har biri iqtisodiy, ekologik, ijtimoiy va texnologik sohalarni qamrab oladi. Iqtisodiy indikatorlar doirasida iqtisodiy o'sish sur'ati, investitsiyalar hajmi va energiya samaradorligi kabi ko'rsatkichlar muhim o'rin tutadi. Masalan, OECDning yashil o'sish indikatorlari iqtisodiy rivojlanish bilan birga energiyani tejash va yashil texnologiyalarni rivojlantirishga e'tibor qaratadi. Bu esa barqaror iqtisodiy taraqqiyot yo'lida muhim mezon hisoblanadi.

Ekologik indikatorlar, xususan, karbon emissiyalari, chiqindilar darajasi, suv va havo sifati, shuningdek biologik xilma-xillik darajasi kabi ko'rsatkichlar atrof-muhit holatini baholashda asosiy rol o'ynaydi. BMT tomonidan ishlab chiqilgan yashil iqtisodiyot indikatorlari aynan shu sohalarni o'z ichiga oladi, bu esa ekologik xavfsizlikni ta'minlash va atrof-muhitning holatini doimiy monitoring qilish imkonini beradi.

Ijtimoiy indikatorlar iqtisodiyotning inson omiliga qanchalik e'tibor qaratayotganini ko'rsatadi. Masalan, ish o'rinlari soni, ayniqsa yashil ish o'rinlari, aholining sog'liq va ta'lim darajasi yashil iqtisodiyotning ijtimoiy barqarorlik jihatini ochib beradi. Jahon bankining indikatorlari ijtimoiy adolat va farovonlikni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bo'lib, yashil o'sishning ijtimoiy ta'sirini o'lchashga xizmat qiladi.

Resurslardan foydalanish indikatorlari energiya va suv resurslarini tejash, qayta tiklanadigan energiya ulushining oshishi kabi mezonlarni qamrab oladi. OECD va BMTning ushbu indikatorlari resurslarni samarali boshqarish va ularning barqarorligini ta'minlashda muhim vosita hisoblanadi. Bu esa uzoq muddatli yashil iqtisodiy o'sishning poydevorini tashkil etadi.

Shuningdek, innovatsion va texnologik indikatorlar yashil texnologiyalarni joriy etish, ekologik patentlar soni va ilmiy-tadqiqot faoliyatining darajasini o'z ichiga oladi. Jahon banki tomonidan taqdim etilgan indikatorlar ushbu sohaning rivojlanishini o'lchaydi va yashil iqtisodiyot uchun zarur innovatsion yechimlarning rivojlanishini rag'batlantiradi.

Umuman olganda, yashil o'sish indikatorlari tizimi ko'p o'lchovli yondashuvni ta'minlab, iqtisodiyotning turli jabhalarini birlashtiradi. Bu tizim orqali mamlakatlar o'zlarining yashil rivojlanish yo'nalishidagi holatini baholay oladi, muammoli sohalarni aniqlaydi va samarali strategiyalar ishlab chiqishi mumkin. Shu bilan birga, xalqaro standartlarga mos keluvchi indikatorlar yordamida davlatlararo taqqoslash va tajriba almashish imkoniyati mavjud bo'ladi. Xalqaro tajriba va indikatorlarning O'zbekistonda joriy qilinishi mamlakatning barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishida muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

2-jadval

SWOT tahlil: Xalqaro tajribada yashil o'sish indikatorlari tizimi

KUCHLI TOMONLARI (STRENGTHS)	ZAIF TOMONLARI (WEAKNESSES)
- Kompleks va ko'p o'lchovli yondashuv orqali barqarorlikni to'liq baholash imkoniyati. - Xalqaro standartlarga muvofiq bo'lib, davlatlararo taqqoslash imkonini yaratadi. - Iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy jihatlarni	- Ba'zi indikatorlar uchun ishonchli va muntazam ma'lumotlarning yetishmasligi. - Milliy sharoitga moslashtirish uchun qo'shimcha o'zgarishlar talab qilinadi. - Murakkab tizim bo'lgani uchun uni

birlashtiradi. - Siyosatni shakllantirish va monitoringda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. IMKONIYATLAR (OPPORTUNITIES) - Yashil iqtisodiyotga o'tishda xalqaro tajribadan samarali foydalanish imkoniyati. - Milliy indikatorlar tizimini yaratish va rivojlantirish uchun baza yaratish. - Xalqaro hamkorlikni kengaytirish va tajriba almashish imkoniyati. - Barqaror rivojlanish strategiyalarini aniqroq rejalashtirish.	tushunish va qo'llash uchun yuqori malaka talab etiladi. - Ba'zi indikatorlar ko'p vaqt va resurs talab qiladi. TAHDIDLAR (THREATS) - Ma'lumotlar sifati va yetishmasligi sababli noto'g'ri baholash xavfi. - Siyosiy yoki iqtisodiy o'zgarishlar tizimni joriy qilishni kechiktirishi mumkin. - Texnologik yangiliklarga tez moslasha olmaslik. - Ekologik va ijtimoiy omillarning o'zgaruvchanligi ko'rsatkichlarning barqarorligini kamaytiradi.
--	---

Xalqaro yashil o'sish indikatorlari tizimi iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy ko'rsatkichlarni birlashtirib, barqaror rivojlanishni baholashda kuchli asos yaratadi. U xalqaro standartlarga muvofiq bo'lib, davlatlararo taqqoslash va siyosatni shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. Biroq, tizimni qo'llashda ishonchli ma'lumotlarning yetishmasligi, milliy sharoitga moslashtirish zarurati va yuqori malaka talab etilishi kabi zaif tomonlar mavjud. Shu bilan birga, tizimni mamlakatlarda joriy etish uchun katta imkoniyatlar bor — bu xalqaro tajribadan o'rganish, indikatorlar bazasini yaratish va barqaror rivojlanish strategiyalarini aniqroq rejalashtirishdir. Ammo ma'lumotlar sifati, siyosiy o'zgarishlar va texnologik moslashuvning sekinligi tizimning samaradorligiga tahdid solishi mumkin.

Xalqaro tajribada yashil o'sish indikatorlari tizimi o'zining ko'p qirrali yondashuvi bilan barqaror rivojlanishni baholashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu tizim iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy ko'rsatkichlarni birlashtirib, kompleks va ishonchli tahlil imkonini beradi. Xalqaro standartlarga mosligi tufayli, davlatlararo taqqoslash imkoniyatlari mavjud bo'lib, siyosat ishlab chiqishda va amalga oshirishda samarali vosita hisoblanadi. Bundan tashqari, indikatorlar tizimi barqaror iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash, ekologik xavfsizlikni ta'minlash hamda ijtimoiy adolat va farovonlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Biroq, tizimning samarali ishlashi uchun ishonchli va muntazam yangilanadigan ma'lumotlar bazasining mavjudligi shart. Ko'pgina mamlakatlarda, ayniqsa rivojlanayotgan davlatlarda, bu talab to'liq bajarilmaydi, natijada indikatorlar sifatida ba'zan noaniqliklar yuzaga keladi. Shuningdek, indikatorlarni milliy sharoitga moslashtirish zarurati tizimning joriy etilishi jarayonini murakkablashtiradi va qo'shimcha resurslar talab qiladi. Tizimni tushunish va qo'llash uchun yuqori malakali kadrlar yetishmasligi ham muammo hisoblanadi. Shu bilan birga, ba'zi indikatorlar ishlab chiqarish va monitoring jarayonida ko'p vaqt hamda moddiy xarajatlarni talab qiladi.

Yashil o'sish indikatorlari tizimini mamlakatlarda joriy etish katta imkoniyatlarni taqdim etadi. Xalqaro tajribani o'rganish orqali milliy indikatorlar bazasini shakllantirish, yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonini tizimli ravishda baholash va samarali strategiyalar ishlab

chiqish mumkin. Bu jarayon mamlakatlar uchun barqaror rivojlanish yo'lida mustahkam poydevor yaratadi. Shuningdek, xalqaro hamkorlik va tajriba almashish orqali tizimni doimiy takomillashtirish imkoniyati mavjud.

Ammo ushbu tizimning samaradorligi ma'lumotlar sifati, siyosiy-iktisodiy barqarorlik, shuningdek texnologik yangiliklarga tez moslashuvchanlik kabi omillarga bog'liq. Agar ushbu tahdidlar o'z vaqtida bartaraf etilmasa, indikatorlar tizimining to'liq foydasi olish qiyinlashadi va yashil o'sishga erishish jarayoni sekinlashadi. Shuning uchun tizimni joriy etishda hamma tomonlama tayyorgarlik va strategik yondashuv zarurdir.

Xulosa. Xalqaro tajribada yashil o'sish indikatorlari tizimi barqaror rivojlanishni baholash va boshqarishda muhim vosita sifatida ajralib turadi. Ushbu tizim iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy ko'rsatkichlarni birlashtirib, mamlakatlarga o'z yashil iqtisodiyotini rivojlantirish yo'lida aniq va ishonchli ma'lumotlar asosida qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Xalqaro standartlarga muvofiq indikatorlar tizimi davlatlararo solishtirish va tajriba almashishni osonlashtiradi hamda barqaror rivojlanish strategiyalarini samarali amalga oshirishga xizmat qiladi.

Biroq, indikatorlar tizimini muvaffaqiyatli joriy etish uchun ishonchli ma'lumotlar bazasini yaratish, milliy sharoitlarga moslashtirish va malakali kadrlarni tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, siyosiy-iktisodiy barqarorlik va texnologik yangiliklarga tez moslashuvchanlik tizim samaradorligini oshirishda muhim omillardir.

Kelajakda yashil o'sish indikatorlari tizimini yanada takomillashtirish va keng qo'llash orqali mamlakatlar nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilish, balki iqtisodiy raqobatbardoshlik va ijtimoiy farovonlikni oshirishda ham sezilarli natijalarga erishishi mumkin. Shu sababli, xalqaro tajriba asosida milliy indikatorlar tizimini ishlab chiqish va uni muntazam yangilab borish istiqbolli yo'nalish sifatida e'tiborga loyiqdir.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori 2019 yil 4 oktabr, PQ-4477-son "O'zbekiston Respublikasining yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida" // www.lex.uz
2. Bruntland G. Nashe obshchee budushchee: Doklad Vsemirnnoy komissii po okruzhayushchey srede i razvitiyu. — M.: Progress, 1989. — 416 s.
3. Vsemirnyy bank. Zelyonny rost, ustoychivoe razvitie i vklyuchenie. — Vashington: VB, 2012. — 88 s.
4. Kuznetsov A. V. Ekonomika ustoychivogo razvitiya: uchebnik. — M.: Infra-M, 2020. — 368 s.
5. Kuzmina O. V., Belyaeva T. N. Zelenaya ekonomika kak faktor ustoychivogo razvitiya regiona // Regional'naya ekonomika. — 2021. — №4. — S. 112–118.
6. Meadows D. H., Meadows D. L., Randers J. The Limits to Growth. — New York: Universe Books, 1972. — 205 p.
7. Organizatsiya Obyedinyonnykh Natsiy. Poveska dnya na XXI vek (Agenda 21). — N'yu-York: ON, 1992.
8. Todosiychuk A. V. Zelenaya ekonomika: teoriya i praktika. — SPb.: Piter, 2019. — 192 s.

9. United Nations. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. — New York: UN, 2015. — 41 p.
10. Xaydarov A. R., Abdurakhmonov K. X. Yashil iqtisodiyot: nazariy asoslari va rivojlanish istiqbollari // Iqtisodiyot va ta'lim. — 2022. — №2. — B. 45–52.